

LITTERATUR

INTELLIGENSARISTOKRATI OCH SJÄLSADEL

Av förlagsdirektör HERMAN STOLPE

Världsförbättrare har i alla tider sökt utmåla framtidens Utopia, det ideal-samhälle i vilket alla viktigare sociala problem fått en lycklig lösning. I våra dagar, då automationen och kärn-energiens utvinning mer och mer bestämmer utvecklingen, tycks utopisterna ha förlorat en hel del av sin trosvisshet — utvecklingsoptimismen är inte längre en självklar ingrediens i nutidsmänniskans andliga utrustning. När författare och samhällsforskare i våra dagar söker åskådliggöra, hur framtidens samhälle kommer att gestalta sig, är det sällan några lyckodrämmar som materialiseras. Flertalet västeuropeer torde betrakta t. ex. George Orwells *1989* och Karin Boyes *Kallocain* som skräckmålningar, ehuru de sannerligen inte kan avvisas som lösa hugskott.

Ett av de senaste bidragen till be-lysning av den framtida sociala utvecklingen är den engelska sociologen Michael Youngs *The Rise of the Meritocracy 1870-2033* (London 1958). Författaren föreställer sig att han lever i början av nästa århundrade och han söker att ge en översikt över samhälls-utvecklingen i England under de 150 senaste åren.

Utgångspunkten är dramatisk nog: Ett atomkraftverk har förstörts som protest mot en hänsynslös företagsledning, det jäser bland de butiksanställda, därför att deras krav på fyra-dagarsvecka avvisats och — värst av

allt — den stora kåren hembiträden har gått i strejk. Även i andra kvinno-kretsar kommer ett jäsande missnöje till uttryck, och kvinnorna har politiskt organiserat sig allt starkare. Ett annat tidens tecken är att de lägre inkomsttagarna i de sämst betalade, okvalificerade yrkena också börjat organisera sig och kan räkna med stöd från en minoritet inom den högavlö-nade eliten bland medborgarna.

För hundra år sedan — alltså under 1930-talet — fanns det intelligent folk i alla folklager, men samhället tillät ända in på 1960-talet ett oerhört slöseri med sina intelligensreserver. Det förekom väl även under tidigare epoker att stora begåvningar, utrustade med erforderlig energi och gynnade av lyckliga tillfälligheter, kunde arbeta sig upp i samhället, trots fattigdom och bristfällig skolning, men större delen av naturbegåvningarna i de sämre lot-tade klasserna var instängda i den miljö som sett dem födas. Härutinnan skedde efterhand en avgörande föränd-ring. Det stod alltmer klart för stats-ledningen att intelligenserna, var de än finns, representerar den viktigaste till-gången för staten och att det följakt-ligen är av avgörande betydelse för samhällsutvecklingen att begåvnings-reserven rationellt utnyttjas. Medan tidigare de högre skolorna i stor ut-sträckning mottagit elever, som inte re-presenterade någon egentlig studie-begåvning men hade lyckan att tillhöra

burgna familjer, som kunde försörja dem under studietiden, blev efterhand den individuella intelligensen, omsorgsfullt mätt och uttryckt i ett enkelt tal (IQ), avgörande för urvalet till de högre läroanstalterna och till positioner i samhället.

Young betecknar *nepotismen* som en ödesdiger hämsko på samhällsutvecklingen under tidigare epoker. »Varje intelligent iakttagare kunde se hur brottsligt systemet var»: burgna fäder lät sina barn överta förmögenheterna, men inte nog härmed — de placerade därjämte sina ätteläggare som företagschefer i företag som kontrollerades av familjen och dess vänner. På 1970-talet hade väl detta system praktiskt taget försvunnit, men i England var alltjämt på många håll det gamla gentlemanna-idealet stilbildande för företagsledarna: de infann sig på kontoret två à tre timmar senare än sina anställda, de var klädda som om det gällde ett klubbbesök snarare än kontorsarbete, deras kontorsrum var inredda som privatbibliotek eller herrum. Arbetet bedrev de som en hobby, medan de ägnade sig åt sina hobbies, som om de vore allvarligt arbete. Och mellanbefälet gjorde vad det kunde för att imitera de höga föredömena.

Även om nepotismen har djupa rötter och aldrig går att helt utrota, blev den så starkt motarbetad under slutet av 1900-talet, att den efter år 2000 ej längre starkt hämmade utvecklingen. I indirekt form kan den dock alltjämt komma till uttryck, t. ex. på så vis att farfäder skänker sina barnbarn gåvor i form av studiebidrag, utlandsresor etc., f. ö. en metod att disponera förmögenhetsdelar så att de inte drabbas av skatt.

En undersökning 1945 visade att ca hälften av Englands studenter inte hade den intelligens som krävs för framgångsrika universitetsstudier. Ca 2 procent av befolkningen åtnjöt då så-

dan undervisning, medan 5 procent av befolkningen hade de intellektuella förutsättningarna för att tillgodogöra sig dylik undervisning. Att det förelåg ett trängande behov av ett effektivare urval av intellektuellt välutrustade elever, som bereddes tillfälle att åtnjuta den högsta undervisningen, var uppenbart, och det blev också genomfört under slutet av 1900-talet. Utvecklingen i denna riktning påskyndades av erfarenheterna från Ryssland, där man redan tidigt sörjde för att de verkliga studiebegåvningarna plockades ut för att genomgå högre undervisning.

Enligt Young kom det med tiden att visa sig att enhetsskoleidén inte gick att förena med en ny tids krav. Enhets-skolan växte fram ur arbetarklassens jämlikhetskrav, men den ser bort, menar Young, från det ofrånkomliga förhållandet att studiebegåvningen är högst olika hos olika individer och att ett sammanförande av kreti och pleti även på realskolestadiet innebär en allvarlig hämsko på de verkliga studiebegåvningarna. Det blev följaktligen nödvändigt att genomföra en differentiering av skolväsendet efter elevernas intellektuella förutsättningar. Det visade sig emellertid under en period svårare att behålla studiebegåvningarna än att bli av med de inte tillräckligt intelligenta eleverna: många bland de intelligentare ville lämna skolan i förtid för att ge sig ut i förvärvslivet. Denna tendens motverkades genom att man beviljade eleverna studiebidrag, som ställdes i relation till deras studieresultat. Dessa bidrag var ända till 60 procent större än de löner, som ungdomarna kunde vänta sig få i lön ute i förvärvslivet, en reform som infördes 1972. Den vid mitten av 1900-talet gällande ordningen, enligt vilken endast studenter, vilkas föräldrar hade en inkomst under viss nivå, fick studiebidrag, måste också avskaffas, då den fick till resultat att en hel del begåvade

ungdomar, vilkas föräldrar ej ville ge dem studiebidrag, måste avstå från högre studier. Det blev följaktligen nödvändigt att bevilja *alla* studiemeriterade ekonomisk ersättning under studietiden.

När det nya skolsystemet i England mognat i slutet av 1980-talet, hade man kommit fram till fyra skoltyper för elever av olika intelligensgrad. För elever med låg intelligenskvot hade man ganska stora klasser med 25 elever i varje, ledda av lärare med en intelligenskvot omkring 100. De verkliga eliteleverna sammanfördes i klasser med endast åtta elever, ledda av lärare på hög intelligensnivå (IQ 135–180). De traditionella engelska internatskolorna av typen Eton bevarades och övertog topp eleverna från statsskolorna. Eton blev efterhand utrustad med en cyklotron. En systerskola kunde skryta med att ordna den första utlandsresan för elever till månen.

Det nya skolsystemet krävde lärare i elitklass. För att garantera en tillfredsställande rekrytering blev det nödvändigt att betala löner, som kunde tävla med lönerna i näringslivet. Särskilt angeläget var detta vid rekryteringen av lärare i naturvetenskapliga ämnen, då personer med goda dylika kunskaper har stora möjligheter att vinna placering i näringslivet, men man följde samma principer på andra områden.

Meritokratins urvalssystem innebar, att den gamla jämlikhetsideologin slogs sönder. Redan metoden att vart femte år mäta de enskilda medborgarnas intelligens och fixera den i en siffra, innebar att medborgarna kom att indelas i intelligensklasser. Den under en tidigare epok framträdande tendensen att tillämpa en lönesättning, bestämd kollektivt av arbetets natur och individens tjänsteår, bröts sönder. Respekten för »ålder och erfarenhet» satt djupt rotad, men efterhand elimi-

nerades fördomarna även i detta hänseende. Man kom på så vis fram till ett samhälle med en ny struktur med enorma skillnader mellan eliten och övriga medborgare. Även den lika rösträtten avskaffades, då man fann det orimligt att ge personer med låg intelligens lika stort röstinflytande i samhällsliga angelägenheter som de högtintelligenta. Ur bottenskiktet rekryterades en ny kår av bl. a. hembiträden.

Värderingen av individer efter vederbörandes intelligenskvot gick efterhand så långt, att även förlovningar och äktenskap blev praktiskt taget helt intelligensbestämda. Att ta hänsyn till vederbörandes utseende och andra fysiska företräden betraktades som en gammal förlegad fördom. En ansvarskännande ung man låter ej bedåra sig av fagra ögon, utan han går till det statliga intelligensregistreringsverket och tar reda på flickans intelligenskvot, ja är han tillräckligt intelligent, undersöker han även hennes förfäders intelligenssiffror. Genom en selektion av detta slag kom den högsta intelligensen att koncentreras till en elitklass, där efterhand den uppfattningen fick fäste, att det är befogat att införa ett arvssystem, enligt vilket eliten, som producerar alla intelligenser av klass, får sin maktställning säkerställd.

Gentemot detta hotande fåtalsvälde, som innebär att en premierad elitgrupp vill ta hand om makten i samhället, uppstår en våldsam reaktion, som i första hand bärs upp av kvinnor. Ett allt större antal kvinnor har insett det orimliga i att värdera individer uteslutande efter deras intelligens. Det finns helt andra mänskliga kvaliteter, som är värda att beaktas: mod, godhet, fantasi, generositet m. fl. förträffliga egenskaper, som ingår i s. k. »själsadel». En högt kvalificerad vetenskapsman kan vara en fackidiot, som ur dessa synpunkter står sig myc-

ket slätt i jämförelse med en vanlig enkel medborgare, som är en förträfflig fader och medmänniska. Det fulla människovärdet kan överhuvudtaget inte komma till uttryck vid en intelligensmätning, och ur samhällssynpunkt är det inte bara intelligens och kunskaper, som är av värde, utan en hel rad andra egenskaper som inte kan siffermässigt mätas. Samhället får inte vara så ordnat, att det ensidigt premierar intelligensen, utan det måste ordnas så att alla mänskliga egenskaper av värde har möjlighet att utvecklas och bli föremål för uppskattning. Skolväsendet får följaktligen inte vara uteslutande inriktat på att odla intelligensen, utan det bör syfta till att begåvning på olika områden får möjlighet att blomstra.

Av Youngs bok framgår inte, hur konflikten utvecklas och löses. Det uppstår väldiga demonstrationer, där författaren uppges bli dödad (innan han läst korrektur på sin bok!). Man har dock på känn att England år 2034 står inför en ny epok, då meritokratin störtas och blir ersatt av ett nytt system, där intelligentian inte tillåts att topprida samhället.

Youngs bok är en gnistrande intelligent bok, skriven av en meritokrat, som skulle erövat en framstående position i det samhälle han skildrar. Det är uppenbart att han vill ge en parodi på ett samhälle, där övervärderingen av intelligensen bestämmer utvecklingen. Lyckligtvis talar ingenting för att utvecklingen kommer att följa de linjer han dragit upp på sitt skissblock. Det hindrar emellertid inte att hans bok ger inte bara nöje som tankekonstruktion utan faktiskt bjuder mycket allvarliga tankeställare även för läsare utanför England.

Om man efter läsningen av boken kommer till det resultatet att en utveckling av det skisserade slaget sannoligen inte är önskvärd, gäller det

att se upp med sådana fenomen i nutiden, som till äventyrs är ägnade att främja en sådan utveckling. Det är *begåvningen* som skall odlas, inte bara intelligensen. All erfarenhet torde visa att toppintelligenserna ofta är mycket ensidigt begåvade och dessutom lider av en självöverskattning, som gör dem föga ägnade att ta hand om ledarroller i företags- och samhällslivet. Det skulle väl i vårt land inte skada om intelligensnivån bland de politiskt verksamma medborgarna höjdes åtskilliga pinnhål, men det är dock inte bara intelligens som krävs för att göra en betydelsefull social insats. När man tar del av svenska politikers memoarverk, har man ej så sällan anledning att efterlysa ett intelligentare grepp på ämnet, men vill man vara rättvis, skall man ofta finna, att vederbörande författare visar sig ha andra egenskaper av högt socialt värde: rättfärdighetspatos, mod och praktisk handlingsvilja, allt egenskaper som är drivkrafter av första ordningen i samhällsarbetet.

Kvinnornas stora uppror mot den manliga intelligentians övergrepp inträffar i England enligt Youngs bok först år 2034. En motsvarande utveckling i Sverige har man svårt att föreställa sig. Alla skäl talar för att kvinnorna i vårt eget land har goda möjligheter att hävda sina synpunkter och intressen utan att samla sig till en revolution. Manliga läsare av Youngs bok bör dock ha god nytta av sitt studium, om de gör följande reflektion: Det har sina risker om den manliga intelligens-eliten i det manstyrda samhället försöker att föra upp murar kring sina maktpositioner och hålla kvinnorna utanför. Då kommer kvinnorna att gadda ihop sig i väldiga horder och gå till attack. Slutsats: Det är bättre att ha kvinnorna innanför murarna och att dela ansvaret för samhällsutvecklingen med dem.